

Аналіз психологічних аспектів колабораційної діяльності в сучасному суспільстві: виклики і перспективи

Волков Михайло Сергійович¹

Опубліковано	Секція	УДК
06.10.2023	Право	343.322

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8424688>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. У цій статті досліджується природа колабораційної діяльності. За своїми ознаками колабораціонізм є одним із найскладніших соціально-психологічних явищ, спричинених війною. Він виникає, коли територія окупована збройними силами іншої держави і передбачає свідоме та, певною мірою, добровільне співробітництво мешканців окупованої території з окупаційною владою з причин, відмінних від примусу чи необхідності вижити. *Метою даної статті* є дослідження психологічних аспектів спільної діяльності місцевого населення з ворогом в сучасних умовах. Психологічна проблема колабораціонізму — це насамперед проблема функціонування групи, що включає динамічні стосунки з лідерами (авторитетами) та іншими членами групи, рефлексивні групові процеси, колективні міфи, травматичний груповий досвід і подолання складних соціальних ситуацій. Визначено нормативно-правову базу щодо криміналізації співпраці з ворогом і на цій основі сформульовано психологічні аспекти поведінки. Однією з основних психологічних характеристик колабораціоніста є добровільність, тобто бажання вчиняти добровільно, без примусу, з повним усвідомленням своїх дій. Законодавець не криміналізував поведінку, яка виглядала як співпраця, але фактично вчинялася під примусом. Проте, звичайно, на практиці вкрай важко розрізнити ситуації, що були навмисними та вимушеними. Співпраця часто є результатом примусу, засобом народної самооборони та жорстких заходів контролю з боку окупаційного режиму. Визначено виклики та перспективи колабораційної діяльності в сучасних умовах. Спільна діяльність створює нові загрози для всіх українців, оскільки їхня життєва та психологічна ситуація є надзвичайно складною, а подекуди вони позбавлені офіційних джерел інформації або є об'єктом поширення інформації. Перспективою є боротьба з колабораціонізмом, де необхідно буде враховувати всі аспекти цього явища та посилювати контрольні структури, закони та механізми протидії. Закінчення війни ставить нові виклики перед суспільством, владою і особливо судовою системою України. Зміни до ряду законодавчих актів України, що встановлюють кримінальну відповідальність за змову, усувають правові заперечення змови шляхом встановлення кримінальної відповідальності. Питання криміналізації колабораційної діяльності заслуговує більш детального розгляду в майбутніх дослідженнях.

¹ старший викладач кафедри спеціальної фізичної та бойової підготовки, Національна академія Служби безпеки України, 03066, Україна, м. Київ, вул. М. Максимовича, 22, <https://orcid.org/0000-0003-1302-7344>

Ключові слова: колаборант, особистість, співпраця з ворогом, воєнний стан, концепція колабораціонізму.

Analysis of psychological aspects of collaborative activity in modern society: challenges and prospects

Annotation. This article explores the nature of collaborative activity. In terms of its consequences, collaborationism is one of the most complex socio-psychological phenomena generated by war. It arises when the territory is occupied by the armed forces of another state and involves the conscious and to some extent voluntary cooperation of the inhabitants of the occupied territory with the occupying power for reasons other than coercion or necessity to survive. The purpose of this article is to study the psychological aspects of joint activity with the enemy in modern conditions. The psychological problem of collaborationism is primarily a problem of group functioning, which includes dynamic relationships with leaders (authorities) and other group members, reflexive group processes, collective myths, traumatic group experiences, and overcoming difficult social situations. The legal framework for criminalizing cooperation with the enemy has been determined, and psychological aspects of behavior have been determined on this basis. One of the main psychological characteristics of a collaborator is voluntariness, that is, acting voluntarily, without coercion, with full awareness of one's actions. The legislator did not criminalize behavior that looked like cooperation, but was actually done under duress, but of course, in practice it is extremely difficult to distinguish between situations that were intentional and forced. Cooperation is often the result of coercion, a means of popular self-defense and strict control measures by the occupation regime. Challenges and prospects of collaborative activity in modern conditions are defined. Joint activities create new challenges for all Ukrainians, as their life and psychological situation is extremely difficult, and in some places they are deprived of official sources of information or are the object of information dissemination. The perspective is the fight against collaborationism, where it will be necessary to take into account all aspects of this phenomenon and strengthen control structures, laws and countermeasures. The end of the war poses new challenges to society, the authorities, and especially the judicial system of Ukraine. Amendments to a number of legislative acts of Ukraine establishing criminal liability for conspiracy eliminate legal objections to conspiracy by establishing criminal liability. The issue of criminalization of collaborative activities deserves more detailed consideration in future research.

Keywords: collaborator, personality, cooperation with the enemy, martial law, the concept of collaborationism.

Вступ

В умовах воєнного стану та військової агресії наша держава переживає серйозні зміни не лише в геополітичному полі, а й у суспільстві та в свідомості кожної людини. Це не тільки впливає на наш звичний ритм життя, але й змушує кожного переглянути свої цінності та принципи. Водночас слід зазначити, що переосмислення власних цінностей, принципів, потреб, мотивацій може призвести до виникнення такого негативного явища, як корпоративність.

Для України складним є питання співпраці на нашій території під час війни з країною-агресором. російська федерація за допомогою інформаційно-комунікаційного бомбардувального марафону прагне створити в нашій країні мережу адміністративно-політичного, економічного, військового, економічного та культурного корпоративізму. Корпоративізм є підґрунтям колабораціонізму, що є допомогою, яка надається

громадянами країни-жертви агресору під час війни, що завдає шкоди інтересам Батьківщини та народу.

Аналізуючи джерела з проблеми дослідження, можна дійти висновку, що тема колабораційної діяльності викликає значний інтерес у вітчизняних та закордонних науковців. Серед них: Дж. Белер та Дж. А. Млинарчик [12], Л. Де Гісме [11], Ф. Леммес [14], Х. Детлефсен [13], П. Горностаї [1], Ю. Орлов [5], Л. Чорна [10] та інші.

Важливою для цього дослідження є стаття І. Сервецького, в якій охарактеризовано колабораційну діяльність як складову суспільно-психологічного явища добровільної, вмотивованої співпраці з агресором у всіх сферах суспільного життя [8].

Змістовні характеристики та соціологічний аналіз проявів колабораціонізму на територіях Запорізької та Херсонської областей, які було окуповано внаслідок широкомасштабної російської агресії у лютому – березні 2022 року, здійснив у своєму дослідженні О. Зубченко [16].

В публікації О. Каліщук приділяється увага явищу колабораціонізму в сучасних умовах збройної агресії РФ [2]. Доречно зазначити, що праці О. Книженко та Н. Ангелуци [3], А. Сорокіна [15] дають додатковий матеріал щодо криміналізації колабораційної діяльності в Україні.

Проте слід враховувати, що проблема дослідження потребує проведення поглибленого аналізу. Тому розгляд нормативно-правової бази українського законодавства доповнює теоретичну основу даної наукової розвідки.

Відповідно, метою даної статті є дослідження психологічних аспектів колабораційної діяльності в сучасних умовах.

Завдання статті:

- Визначити сутність поняття «колабораційна діяльність».
- Розглянути нормативно-правову базу, яка стосується криміналізації колабораціонізму, та визначити на її основі психологічні аспекти даного протиправного діяння.
- Визначити виклики та перспективи поширення колабораційної діяльності в сучасних умовах.

Матеріали та методи. Методологічним базисом дослідження стали науково-емпіричні методи збирання і порівняння інформації, за допомогою яких було визначено сутність колабораційної діяльності. Використовуючи метод комплексного аналізу, було сформульовано виклики та перспективи колабораційної діяльності в сучасних умовах. Методом синтезу й узагальнення було розкрито психологічні аспекти даного діяння. Теоретичною основою статті є праці вітчизняних та закордонних науковців, а також нормативно-правова база українського законодавства.

Результати

Згідно з психоаналітичною теорією, особистість – це складний структурний феномен, який поєднує в собі як особисте, так і колективне несвідоме і може позитивно впливати на поведінку індивіда. Під час гуманітарної кризи та соціальних конфліктів позитивні потреби та цінності трансформуються в негативні, і цей процес стає поширеним явищем у суспільстві, що зрештою призводить до соціалізації особистості. У міжвоєнний період у Радянському Союзі та Україні люди доносили на своїх сусідів, колег та інших осіб, щоб уникнути арешту в умовах репресій. Під час нацистської окупації в роки війни деякі люди вирішили співпрацювати з ворогом, щоб вижити. На думку психологів, невідповідність між «справжнім Я» та «ідеальним Я» часто призводить до конфлікту між особистістю та суспільством. Ієрархія потреб визначає поведінку людини. Психологи стверджують, що потреби вищого порядку, такі як самоповага, пізнавальні, естетичні та потреби в самоактуалізації, не виходять на перший план, поки не будуть

задоволені потреби нижчого порядку, такі як фізіологічні потреби, потреби в безпеці та емоційному контакті. Відсутність можливостей задовольняти людські потреби, розвивати свої інтереси та цінності певним чином призводить до регресу та занепаду.

У минулому концепція колабораціонізму не була юридично вираженим явищем, але як політико-правова реальність в окупованій Франції під час Другої світової війни вона стала предметом численних наукових досліджень великої кількості науковців з усього світу. У той час Франція була батьківщиною колабораціонізму як концепції, що передбачає співпрацю місцевого населення з ворогом або окупаційною владою. Відбудова повоєнного європейського світу вимагала вирішення проблеми покарання тих, хто співпрацював з нацистами або допомагав їм, тобто визначення міри відповідальності та покарання за такі дії. Так, у післявоєнній Франції «зрада» або «колабораціонізм» включав такі дії, як носіння зброї, змова з іноземною державою, змова з ворогом держави, постачання ворогу зброї, особового складу або грошей, надання ворогу різних видів військової або іншої розвідки. Що стосується СРСР, то під час Другої світової війни колабораціонізм серед населення окупованих територій був досить поширеним явищем, а покарання за такі дії були дуже суворими. Співпраця з ворогом була найтяжчим антирадянським злочином на той час. Масштабний наступ ворога в лютому 2022 року змусив українських законодавців криміналізувати поняття «колабораціонізм». Поява нового злочину в жорстких умовах воєнного стану є логічним наслідком сьогодення.

Історія свідчить, що держави, територія яких була окупована, стикалися з тією чи іншою формою колабораціонізму або подібними соціально-політичними явищами. Переслідування таких діянь стало необхідним, коли перемогти у війні лише військовою силою стало неможливо і виникла потреба не лише в покаранні, а й у запобіганні співпраці населення з окупаційними військами. Кримінально-правові заборони покладають на громадян обов'язок не вчиняти злочинів і регулюють їхню поведінку в суспільстві. Тому досить широке визначення певних форм співпраці має превентивний, а не каральний характер.

Співпраця у воєнний час може набувати різних форм та практик. Враховуючи важливість відновлення миру та територіальної цілісності України, ми вважаємо, що проблема співпраці з ворогом є дуже серйозною і має особливо негативний вплив на свідомість громадян, які змушені залишатися в умовах окупації. Іншими словами, добровільна співпраця з ворогом є особливо шкідливою в умовах психологічного, а іноді й фізичного гноблення. Варто зазначити, що законодавець чітко підкреслив «добровільність» такої співпраці. Колабораціонізм широко засуджується громадською думкою, і, як наслідок, за такі дії передбачено суворе покарання.

Сучасне поняття «колабораціонізм» – це змістовне соціально-психологічне та етичне явище, яке охоплює частину різновиду державної зради – співпрацю населення з окупаційною владою, її представниками та державою-агресором через різноманітні дії у військовій, економічній, політичній, розвідувальній та інших сферах життя. Загальною метою колабораціонізму є завдання серйозної шкоди суверенітету, територіальній цілісності та безпеці держави. Сучасне розуміння колабораціонізму має включати також інформаційну сферу, де він проявляється через поширення пропаганди, фейкових новин та маніпуляції в засобах масової інформації (ЗМІ), спрямовані на дискредитацію держави та її інституцій. Це може створювати дезінформаційні кампанії, які сприяють соціальному розколу та підривають згуртованість і національну ідентичність.

Слід зауважити, що рівень суспільної небезпеки злочину змови відслідковується через його включення до розділу про злочини проти основ національної безпеки. Крім того, не викликає сумніву, що злочин змови завдає серйозної шкоди суверенітету,

територіальній цілісності, недоторканності, обороноздатності, національній, економічній та інформаційній безпеці України.

Отже, сучасне розуміння колабораціонізму слід визначити як таке, що включає в себе особливу форму добровільної покори, яка має багатовимірний характер (військовий, політичний, економічний, адміністративний та культурний). Така співпраця підриває національний суверенітет, територіальну цілісність, обороноздатність, національну безпеку, економічну та інформаційну безпеку України. Форми цієї співпраці включають передачу інформації, підтримку економічного впливу окупанта, економічну залежність від окупанта, зловживання владою або становищем в органах влади, активну підтримку держави-окупанта або її правлячого режиму, просування ворожих ідей, викривлення або корисливе тлумачення історичних фактів та поточних подій, загальну підтримку нестабільності ситуації (зазвичай політичної), сприяння дезінформації та підбурювання до злочинів проти людяності. Означена поведінка колаборантів загалом підриває національну безпеку, порушує демократичні принципи, загрожує миру та стабільності, ставить під загрозу суверенітет і процвітання України. Розпізнавання цих специфічних форм колабораціонізму допомагає зрозуміти його негативні наслідки та необхідність вжиття ефективних заходів для захисту національних інтересів і безпеки.

Проявами такого колабораціонізму є активна участь у ворожих військових операціях проти своєї країни, надання ресурсів, фінансової та технічної допомоги агресорам, сприяння злочинній діяльності, такій як розкрадання та розповсюдження наркотиків, нелегальна торгівля зброєю та торгівля людьми.

Перелічені дії колаборантів порушують основоположні принципи міжнародного права, права людини та становлять серйозну загрозу національній безпеці, внутрішній стабільності та суспільному розвитку України. Саме тому, важливо розробити ефективні механізми боротьби з цим явищем. До них можна віднести: посилення законодавчої та нормативно-правової бази, посилення співпраці з міжнародними партнерами, підвищення обізнаності громадськості про загрозу колабораціонізму та впровадження превентивних заходів, таких як контроль за фінансовими потоками, посилення розвідувальної діяльності та сприяння верховенству права.

Насамкінець, масове поширення справ про співучасть вказує на низку невтішних фактів, зокрема незавершеність процесу розбудови громадянського суспільства, відсутність необхідного рівня суспільної інтеграції та слабкість сектору інформаційної безпеки. Наочне підтвердження існування цих проблем та систематичне вчинення злочинних діянь, пов'язаних зі співпрацею громадян України з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, зумовило необхідність вжиття невідкладних заходів щодо криміналізації цих діянь.

За своїми ознаками колабораціонізм є одним із найскладніших соціально-психологічних явищ, спричинених війною. Колабораціонізм виникає в умовах окупації певної території збройними силами іншої країни і полягає у свідомій та, певною мірою, добровільній співпраці мешканців окупованої території з окупаційною владою з причин, відмінних від примусу чи необхідності виживання [14]. Водночас багато авторів вказують на неможливість провести чітку межу між добровільною і вимушеною співпрацею з окупаційною владою.

Дані соціологічного аналізу колабораціонізму, проведеного у лютому – березні 2022 року в Запорізькій та Херсонській областях України, дозволяють ідентифікувати колабораціонізм як інституційну та дисфункціональну форму соціальної поведінки. Ця форма соціальної поведінки часто використовується представниками вищих соціальних верств (менеджерами, висококваліфікованими робітниками та державними службовцями) для отримання доступу до нових джерел соціального капіталу, зокрема

вищого статусу порівняно з довоєнним часом [16]. Іншим важливим фактором співпраці є ідеологічні установки.

Окрім вищезгаданих чинників співпраці, варто також проаналізувати суто психологічні детермінанти цього явища. Це пов'язано з тим, що з соціально-психологічної точки зору співпрацю можна трактувати як зміну референтної групи. Колаборанти – це громадяни, які в умовах військового конфлікту обирають іншу (ворожу) референтну спільноту та переходять під егіду іншої групової ідентичності. Тому психологічна проблематика колабораціонізму є передусім питанням функціонування групи і стосується динаміки стосунків з лідерами (авторитетами) та іншими членами групи, рефлексивних групових процесів, колективної міфотворчості, травматичного групового досвіду та подолання складних соціальних ситуацій [1].

Найбільш складними та довготривалими є наслідки співпраці у суспільствах, де співіснують різні соціальні (мовні, релігійні, етнічні тощо) ідентичності. Бельгійський досвід, особливо під час окупації під час Другої світової війни, показує, що питання ставлення громадськості до покарання за колабораціонізм продовжує впливати на політичний порядок денний 70 років потому [11]. Хоча в бельгійському суспільстві існує стійкий консенсус щодо неприйнятності злочинів, пов'язаних зі змовою, сприйняття суворості покарань за ці злочини та можливості амністії засуджених залежить від того, з якою мовою/регіональною спільнотою (валлонською чи фламандською) громадяни себе ідентифікують і наскільки це припустимо, а також від того, наскільки ця ідентичність є суб'єктивно важливою. Іншим важливим фактором у ставленні громадян до питання співпраці є сприйняття державної влади (як нинішньої, так і тієї, що діяла під час війни) як справедливої, компетентної та чутливої до потреб постраждалого від війни населення.

Згідно з опитуванням, проведеним у травні 2023 року Інститутом соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України (опитано 2000 респондентів за вибіркою дорослого населення віком від 18 років з усіх підконтрольних уряду регіонів України), українське суспільство має однозначно негативне ставлення до співпраці. Майже три чверті респондентів (73,9%) погодилися з цією думкою: «Прикро, що на звільнених територіях зрадники і колаборанти не несуть покарання і не виходять на волю за вироками судів». Лише 5,9% не погодилися з цією думкою, а 20,2% не змогли відповісти (рис. 1) [9].

Однією з головних психологічних характеристик колабораціоніста є добровільність, тобто діяння добровільно, без примусу та з повним усвідомленням своїх дій. Законодавці не криміналізували дії, які виглядають як співпраця, але насправді вчиняються під примусом, але, звичайно, на практиці надзвичайно складно відрізнити добровільні випадки від недобровільних. Співпраця часто є результатом примусу, засобом самозахисту населення та жорстких заходів контролю з боку окупаційного режиму. Однак такий підхід був запропонований до початку широкомасштабної окупації російської федерації, а отже, до появи в Кримінальному кодексі України статті, що передбачає пряму відповідальність за змову; раніше такі дії найчастіше підпадали під кваліфікацію статті 111 Кримінального кодексу України, а саме – державна зрада. Паразитичний характер цих ознак свідчить про незрілість правової культури та національної ідентичності громадян, що полегшує їм співпрацю з агресором. Водночас зміни до Кримінального кодексу України, поспіхом прийняті законодавцем на початку березня 2022 року, залишають багато питань щодо правильного визнання дій колабораціонізмом [4].

Рис. 1. Дослідження, проведене Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України у травні 2023 р. щодо ставлення до колабораціонізму

Джерело: [9]

У випадку змови особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення, має чітко усвідомлювати, що вона надає допомогу чи пособництво агресору або державі-окупанту. За відсутності такого усвідомлення кримінальна відповідальність не може бути накладена.

Це означає, наприклад, що громадянин України, публічно відкидаючи збройну агресію проти України, фактично допомагає ворожій державі та сприяє державі, яка окупує українську територію. У цьому випадку, однак, не має значення, чи знав злочинець про існування відповідних положень Кримінального кодексу, що регулюють відповідальність за змову, оскільки «незнання закону не звільняє особу від кримінальної відповідальності» [4]. Громадянину України достатньо усвідомлювати, що він як громадянин підтримує дії держави-агресора або окупаційної влади, а не України.

Відповідно до частини 2 статті 19 Закону «Про психіатричну допомогу», не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка перебуває в стані неосудності, тобто внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства чи іншого хворобливого стану психіки, і під час вчинення суспільно небезпечного діяння не здатна усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними [7].

З огляду на вищевикладене, небезпідставним є проведення за певних умов у таких випадках судово-психолого-психіатричної експертизи. Метою таких експертиз була б

відповідь на питання, чи здатна особа, яка перебуває в умовах окупації та активної ворожнечі, усвідомлювати протиправність своїх дій та керувати ними. Враховуючи індивідуальні особливості психології конкретної людини, не виключено, що кризова ситуація певним чином вплинула на особу, тим самим змусивши її фактично відмовитися від своїх колишніх цінностей і поглядів та піти на співпрацю з ворогом під впливом хворобливого психічного стану.

Розкриваючи психологічний зміст суб'єктивної сторони правопорушення, можна і потрібно акцентувати увагу на мотиві та меті.

Як свідчить аналіз положень частини 1 статті 111 Кримінального кодексу України, законодавець не конкретизує мотив вчинення злочину, а це означає, що він не є обов'язковим елементом складу злочину. Незважаючи на те, що мотив вчинення злочину, передбаченого частиною 1 статті 111 Кримінального кодексу України, не має значення для встановлення виправдання, його необхідно довести для повної оцінки дій обвинуваченого (підозрюваного) [4].

Мотиви змови різноманітні і включають прагнення до наживи, ненависть до держави перебування змовників, бажання врятувати своє життя, відчайдушність у подальшій боротьбі та загрозу жорстоких репресій. Розглядаючи справи про змову, національні суди не завжди вказують мотив злочину. Серед тих, що вказуються, часто згадуються особисті, корисливі, ідеологічні або політичні уподобання, а також бажання працювати на незаконні правоохоронні органи.

Мета як прояв суб'єктивної сторони правопорушення у більшості випадків не є обов'язковою. Однак у деяких з них мета є обов'язковою ознакою складу злочину. А саме: частина 3 – пропагандистські цілі та частина 6 – мета організації та проведення (або активної участі в них) заходів на підтримку держави-агресора або з метою уникнення відповідальності за збройну агресію проти України [4].

Непоодинокими є випадки, коли громадяни України надають допомогу та співпрацюють з державою-агресором лише для того, щоб запобігти шкоді життю та здоров'ю своїх близьких, захистити своє майно, бізнес тощо. Таким чином, з одного боку, зрозуміло, що забезпечуючи окупанта продуктами харчування, сплачуючи податки та орендуючи житло, вони співпрацюють з ворогом. Але з іншого боку – вони не мають наміру допомагати державі-агресору і переслідують зовсім інші цілі. Тому виникає питання, чи підпадають їхні дії під ознаки злочину, передбаченого частиною 1 статті 111 Кримінального кодексу України [4].

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» розв'язав проблему правової протидії колабораціонізму через встановлення кримінальної відповідальності, що є важливим для захисту суверенітету України в реаліях сьогодення [6].

На жаль, українське законодавство не змогло зробити це заздалегідь. Така ситуація досі спричиняє певні проблеми та неузгодженості у кримінально-правовій оцінці дій співучасників та інші пов'язані з цим питання. Прикро, але на рівні органів державної влади досі немає консенсусу щодо того, як має формулюватися національна кримінально-правова політика щодо осіб, які є співучасниками злочину.

Тому необхідно визначити найбільш очевидні та беззаперечні ознаки колаборантів, проаналізувати види та можливі способи вчинення ними колабораціоністських дій, з'ясувати природу їх особистості, встановити взаємозв'язок між детермінантами та причинами поширення колабораціонізму, а також визначити механізми запобігання та протидії колабораціонізму, що є таким складним та суперечливим питанням. У ці важкі часи зрозуміло, що це є нагальною потребою.

Досліджуючи питання соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за колабораціонізм, слід звернути увагу на кілька основних обставин. Відправною точкою для розвитку кримінально-правових заборон є поява нової людської поведінки, яка загрожує нормальному функціонуванню суспільних відносин.

Заборони можуть бути визнані суспільно небезпечними, тобто такими, що вважатимуться небезпечними для суспільства, оскільки їх реалізація не може бути законодавчо заборонена через відсутність подібної практики в Кримінальному кодексі. Однак, якщо їх застосування набуває все більшого поширення, це може стати підставою для аналізу характеру і ступеня суспільної небезпеки та подальшої криміналізації діянь.

Варто зазначити, що колабораціонізм вивчається як злочин, переважно в історичній та юридичній науках. Однак, враховуючи, що кожен злочин має суб'єктивну сторону, яка відображає психічне ставлення правопорушника до суспільно небезпечного діяння та його суспільно небезпечних наслідків у момент вчинення злочину, доречно було б розглянути це явище в психологічному контексті.

Вивчення співучасті з психологічної точки зору та врахування особистісних якостей особи може допомогти виявити її ознаки на ранній стадії, досягти певного ефекту, вжити превентивних заходів та запобігти виникненню такого явища.

Перш за все, слід пам'ятати, що колабораціонізм – це спонтанна дія людини, зумовлена появою нових мотивів, потреб і прагнень (сенсу життя). Акт спонтанності лежить в основі співробітництва, в результаті якого люди хочуть прийняти позицію окупанта. Такого висновку можна дійти, аналізуючи останні події та поведінку людей. Зокрема, ми бачимо випадки, коли представники нинішньої влади намагаються уникати будь-яких контактів з окупантами, в той час як деякі люди повністю підтримують окупантів і згодні надавати їм будь-яку можливу допомогу.

Мотивації та потреби, що лежать в основі колабораційної діяльності людей, також потребують з'ясування. Не слід забувати, що існують не тільки «нові» мотивації, створені під впливом ситуацій, пов'язаних з ворожнечею або окупацією, а й «старі», які можуть призвести лише до нелегальної діяльності. Це може проявлятися в бажанні досягти певного статусу, матеріальних благ, зберегти привілеї тощо. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що люди, схильні до співпраці, можуть бути більш егоїстичними (в їхній піраміді бажань домінує бажання задовольнити власні потреби), більш пластичними (вони краще пристосовуються до змін у середовищі проживання), і навіть можуть мати розвинений соціальний інтелект, вміти знаходити спільну мову з усіма і в будь-яких ситуаціях.

Іншими важливими факторами, що впливають на рішення про співпрацю, є внутрішнє сприйняття людиною подій, її суб'єктивне ставлення до проблемної ситуації, власні переконання та вміння знаходити вихід із ситуації, спираючись на попередній досвід. У цьому випадку дуже важливим елементом є внутрішнє сприйняття ситуації та базові погляди на життя. Загалом вважається, що людина залучена до співпраці, якщо до окупації території вона вірила, що агресор принесе позитивні зміни, підтримувала політичні та соціальні аспекти держави-агресора. Варто зазначити, що така людина може перебільшувати свої переконання і в такому випадку не бачити інших можливостей у розвитку подій. Таким чином, особа узгоджує свої переконання зі своєю поведінкою для досягнення бажаних цілей.

Слід також враховувати, що навіть якщо людина негативно ставиться до злочинця, вона може змінити це переконання під впливом обставин конкретного моменту. Ще одним важливим фактором у формуванні готовності до співпраці є ступінь впливу на людину її соціального оточення. Якщо більшість людей в оточенні людини послідовно підтримують дії країни-агресора або послідовно критикують ситуацію у власній країні, при цьому раніше підтримуючи політичну, економічну чи культурну діяльність країни-

агресора, то така людина буде сприймати реальність як набагато кращу в країні-агресорі і підтримуватиме її.

Таким чином, для того, щоб визначити причини колабораціонізму, необхідно комплексно вивчити психологічні та соціальні аспекти, індивідуальні якості, поведінкові реакції та інші важливі фактори.

Колабораціонізм – це допомога агресору у воєнний час з боку громадян країни-жертви на шкоду батьківщині та її народу. Діяльність колаборантів під час окупації – це насамперед державна зрада. Згідно з міжнародним правом, це – воєнний злочин. Чим довше певна територія перебуває під окупацією, тим вищий рівень колабораціонізму окупованого населення. Сьогодні марно очікувати, що нові економічні та фінансові правила вплинуть на країну-агресора «прямо зараз». Санкції, запроваджені проти росії цивілізованим світом у 2022 році у зв'язку з подіями в Україні, знаменують собою початок нового етапу в розвитку міжнародних відносин.

Причиною цих санкцій є те, що росія живе у власній реальності, яка несумісна зі справжніми людськими цінностями. Тому політика санкцій є дуже важливим і ефективним інструментом економічного та політичного контролю для знищення як явного, так і прихованого фашизму в росії. Однак довгострокові результати цієї політики санкцій можна буде побачити лише через певний проміжок часу.

А поки що наше суспільство має захищати свою територію та забезпечувати повноцінний захист на рівні цифрового світу. Цифровий світ є найефективнішим засобом впливу на нашу країну, і агресивні держави використовують його досить активно, виділяючи значні ресурси на його підтримку та оновлення новітніми технологічними засобами.

Сьогодні електронні медіатексти стають надзвичайно цінним ресурсом для маніпулювання суспільною свідомістю та важливим і економічним способом налагодження багатогранної суспільної взаємодії. Телекомунікаційна діяльність відбувається між творцем і відправником тексту та читачем, який сприймає і розуміє текстове повідомлення. Дослідники підкреслюють, що мова є маніпулятивним засобом впливу на думки, світогляд та образи представників певного суспільства, стереотипізації їхньої поведінки.

Ми повинні намагатися показати «співучасть» частини громадян нашої країни у вирішенні завдань, що випливають із загарбницьких цілей держави-агресора – знищення українського суверенітету та повної фальсифікації української історії та етнічної ідентичності. Іншими словами, інтерес фашистської росії завжди полягав і полягає в тому, щоб нав'язати Україні економічну та фінансову залежність від держави-агресора, знищити національну ідентичність українського народу, повністю «обнулити» шанси України на членство в ЄС і не допустити економічного та політичного примирення із західними державами.

Росія за підтримки своєї «кремлівської агентури», тобто своїх колабораціоністів на території України, вже давно займається саботажем. Це свідчить про те, що держава-агресор завжди відкрито і беззастережно втручалася у внутрішні справи України, підтримувала і фінансувала представників фейкового «руського міра» та постійно намагалася чинити тиск на українську владу.

В умовах окупації це може набувати форми співпраці з ворогом для того, щоб завоювати довіру іноземної держави та забезпечити собі сприятливі умови життя на окупованій території. Однак існує високий ризик того, що до юридичної відповідальності можуть бути притягнуті особи, які мають недобровільний зв'язок з окупантом або чия співпраця має другорядне (несуттєве) значення. Це дозволяє зробити висновок, що трагедія окупованих територій і боротьба за збереження свого життя та життя своїх близьких створили для деяких мешканців новий поштовх до співпраці з

окупантами. У таких випадках не виключено, що в разі фактичного захоплення в полон єдиним способом уникнути смерті є співпраця з ворогом.

З наведених прикладів можна зробити висновок, що пріоритетним у таких справах є необхідність доведення суб'єктивного ставлення особи, яку звинувачують у змові або підозрюють у змові. Дуже важливо враховувати психологічний та емоційний стан громадян, які вирішили співпрацювати з ворогом, оскільки це може пояснити, якщо не виправдати, поведінку таких осіб. Кожен випадок має розглядатися індивідуально. Адже до питання співпраці не можна підходити за одним шаблоном. Не можна піддавати репресіям невинних людей, чиї долі вже зламала війна. Ми не можемо прийняти солідарну відповідальність за всіх, хто перебуває на окупованих територіях. Сьогодні в Україні, як і в Європі після Другої світової війни, суспільство вимагає справедливості та покарання винних у злочинах, скоєних під час війни. Безперечно, що сучасне ганебне явище колабораціонізму не може залишитися безкарним. Але виконання цієї вимоги не повинно створювати ризик масового та огульного переслідування за підозрою у співучасті. Для цього вкрай важливо врахувати обставини, за яких громадяни України не з власної волі опинилися в середовищі жорстокого окупаційного режиму, а отже, більш детально викласти всі ознаки суб'єктивної сторони даного злочину. При цьому можна буде розмежувати добровільну співпрацю як злочин і вимушену співпрацю з ворогом, яка не обов'язково має бути протиправною.

Загалом, колабораціонізм, що порушує принципи національного суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки, є суттєвою загрозою для України. Його наслідки можуть бути довготривалими і серйозними для країни, її народу та її майбутнього. Єдність і рішучість, проявлені нашим народом у відбитті агресії загарбників, не лише вразили світ, але й увійшли в підручники історії, стали сферою масової культури і будуть вивчатися психологами, соціологами та іншими науковцями ще не одне десятиліття. Колабораційна діяльність ставить нові виклики перед всіма українцями, адже вони нині перебувають у вкрай складних життєвих і психологічних умовах, подекуди позбавлені офіційних джерел інформації або стають об'єктами інформаційних атак ворогів чи співучасників. Перспективою є боротьба з колабораціонізмом, де необхідно буде враховувати всі аспекти цього явища та посилювати контрольні структури, закони та механізми протидії. Важливо сприяти патріотичному вихованню, підвищувати обізнаність населення про загрозу, яку несе колабораціонізм, та забезпечувати ефективну співпрацю між різними секторами суспільства у боротьбі з цим явищем.

Висновки

Підсумовуючи, можна сказати, що важливо враховувати психологічний та емоційний стан громадян, які вирішують співпрацювати з ворогом, оскільки це може пояснити, якщо не довести, поведінку таких осіб. Кожен випадок потрібно розглядати індивідуально. Адже питання співпраці не можна вирішувати за шаблоном. Долі невинних людей зламала війна, і їх вже не відродити. Ми не можемо взяти на себе спільну відповідальність за всіх людей на окупованих територіях.

Колабораційна діяльність ставить перед усіма українцями нові виклики, оскільки їх нинішня життєва та психологічна ситуація є надзвичайно складною, а подекуди вони позбавлені офіційних джерел інформації або стають об'єктом інформаційних атак ворогів чи поплічників. Перспективою є боротьба з колабораціонізмом, де необхідно буде враховувати всі аспекти цього явища та посилювати контрольні структури, закони та механізми протидії.

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що закінчення війни поставить нові виклики перед суспільством, владою та особливо судовою системою

України. Внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за змову вирішує питання правової протидії змові шляхом встановлення кримінальної відповідальності, що має велике значення для захисту суверенітету України в сучасних реаліях. Але він також має певні недоліки, які виявляються в умовах засудження кримінальних злочинів і можуть легко призвести до вибіркового правосуддя, тому необхідні подальший розвиток і зміни.

Питання криміналізації колабораційної діяльності заслуговує на більш детальний розгляд в майбутніх дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Горностаї П. Колективна травма як складна соціальна ситуація: системно-понятійний аналіз. *Scientific studios on social and political psychology*. 2021. № 48 (51). С. 100–111. URL: [https://doi.org/10.33120/sssppj.vi48\(51\).242](https://doi.org/10.33120/sssppj.vi48(51).242) (дата звернення: 30.08.2023).
2. Каліщук О. Феномен колабораціонізму у правовій системі України: історична ретроспектива та сучасні виклики. *Літопис Волині*. 2023. № 28. С. 108–113. URL: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.14> (дата звернення: 30.08.2023).
3. Книженко О. О., Ангелуца Н. П. Окремі питання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. *Експертне забезпечення розслідування фактів колабораційної діяльності* : матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу (м. Київ, 23 червня 2022 р.). Київ, 2022. С. 50–55. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-258-9-8> (дата звернення: 30.08.2023).
4. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 11 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 30.08.2023).
5. Орлов Ю. В. Система протидії злочинності в умовах війни: від дисбалансу до стабілізації. *Право.ua*. 2023. № 1. С. 190–200. URL: <https://doi.org/10.32782/law.ua.2023.1.27> (дата звернення: 30.08.2023).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 30.08.2023).
7. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22.02.2000 р. № 1489-III : станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text> (дата звернення: 30.08.2023).
8. Сервецький І. В. Щодо поняття колабораційної діяльності та її суспільної небезпеки. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2023. № 6 (24). С. 46–55. URL: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-6\(24\)-46-55](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-6(24)-46-55) (дата звернення: 30.08.2023).
9. Українське суспільство в основному є нечутливим до наративів російської пропаганди, але за деякими виключеннями : прес-реліз. *ІСПП НАПН України*. URL: <https://ispp.org.ua/2023/06/01/2023-pres-reliz-ukraiinskesuspilstvo-v-osnovnomu-ye-nechutlivim-do-narativiv-rosijskoii-propagandi-aleza-deyakimi-viklyuchennyami/> (дата звернення: 30.08.2023).
10. Чорна Л. Генеза феноменології групової взаємодії в складних соціальних ситуаціях. *Scientific studios on social and political psychology*. 2021. № 47 (50). С. 131–150. URL: [https://doi.org/10.33120/ssj.vi47\(50\).218](https://doi.org/10.33120/ssj.vi47(50).218) (дата звернення: 30.08.2023).
11. Attitudes towards world war II collaboration in belgium: effects on political positioning towards the amnesty issue in the two main linguistic communities / L. De Guissmé et al.

- Psychologica belgica*. 2017. Vol. 57, no. 3. P. 32–51. URL: <https://doi.org/10.5334/pb.346> (date of access: 30.08.2023).
12. Böhler J., Młynarczyk J. A. Collaboration and resistance in wartime poland (1939–1945) – A case for differentiated occupation studies. *Journal of modern european history*. 2018. Vol. 16, no. 2. P. 225–246. URL: <https://doi.org/10.17104/1611-8944-2018-2-225> (date of access: 30.08.2023).
  13. Dethlefsen H. Denmark and the German occupation: cooperation, negotiation or collaboration?. *Scandinavian journal of history*. 1990. Vol. 15, no. 1-2. P. 193–206. URL: <https://doi.org/10.1080/03468759008579197> (date of access: 30.08.2023).
  14. Lemmes F. Collaboration in wartime France, 1940–1944. *European review of history: revue europeenne d'histoire*. 2008. Vol. 15, no. 2. P. 157–177. URL: <https://doi.org/10.1080/13507480801931093> (date of access: 30.08.2023).
  15. Sorokin A. Social conditions of the criminalization of collaborative activities in Ukraine. *Theory and practice of jurisprudence*. 2022. Vol. 2, no. 2. P. 64–78. URL: <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2022.2.267651> (дата звернення: 30.08.2023).
  16. Zubchenko O. Collaborationism in the temporarily occupied territories of southern Ukraine: a sociological aspect. *National technical university of Ukraine journal. Political science. Sociology. Law*. 2022. No. 3 (55). P. 15–23. URL: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.3\(55\).269530](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.3(55).269530) (date of access: 30.08.2023).